

ADS/23.06.12950

TOEKOMST DOOPSGEZINDE VERMANINGEN

een notitie over de doopsgezinde gebouwen

Inleiding

Met het teruglopen van het aantal leden¹, het aantal gemeenten en de vergrijzing van de leden zien we steeds vaker gemeenten worstelen met het bezit van hun gebouw. Het eigen gebouw wordt van een lust tot een last, er zijn geen middelen en capaciteit meer aanwezig voor beheer en onderhoud. Het zoeken naar een oplossing gebeurt veelal in eigen kring, binnen eigen gemeente, binnen geografische gemeente. Regelmatig komen vragen over deze kwestie bij het bureau van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit (ADS). Maar het doet zich ook voor dat de ADS niet op de hoogte is, en het gebouw inmiddels is verkocht.

Deze notitie wil advies en handvatten bieden aan gemeenten om na te denken over de toekomst, in het bijzonder over de toekomst van het gebouw.

Er is in de broederschap geen beleid over de toekomst van kerkgebouwen als de gemeente dit niet langer zelf kan dragen door financiële nood of tekort aan menskracht. Het bestuur van de ADS is van mening dat het adviseren en eventueel ondersteunen bij het behoud van Vermaningen in Nederland tot de taken van de ADS behoort. In de contourennota van oktober 2000 werd immers al gesproken over het behoud van een plek/plekken in Nederland waar wij – als hoeders van het historische en culturele erfgoed van onze wereldbroederschap – ons verhaal kunnen vertellen aan onze kinderen en kleinkinderen, familieleden en vrienden, toeristen, passanten en geïnteresseerden.

In de afgelopen jaren zijn er (ook als gevolg van bovenstaande) Doopsgezinde erfgoedstichtingen ontstaan, in diverse vormen. In het Doopsgezind Jaarboekje zijn een aantal te vinden. Deze erfgoedstichtingen zijn divers van aard, qua grootte, bestuur, samenstelling (partners, waaronder ook andere religieuze genootschappen).

Deze notitie wil aan gemeenten die worstelen met vragen over de toekomst van hun gebouw, een concreet stappenplan bieden. Zij kunnen met behulp hiervan een afgewogen een besluit nemen over de beste optie voor zowel de eigen gemeente als de broederschap in zijn geheel. Daarnaast lijkt het voor alle gemeenten een goede zaak om na te denken over de toekomst en zich te oriënteren op mogelijkheden.

Tamara Bonnema en Sonja van der Meulen,
ADS, juni 2023

1 Eind 2022 Doopsgezinden in Nederland: 4.200 leden en 1.500 belangstellenden

Visie

De gemeente is een centraal punt in de doperse geloofsleer. De gemeente die samenkomt om geloven vorm te geven, te luisteren, te praten, te bidden en te zingen, heeft daarvoor een fysieke plek nodig. Daarbij is het van belang dat doopsgezinden in Nederland zichtbaar blijven in Nederland. Het in stand houden van vermaningen is hiervoor een belangrijk onderdeel.

Het zal niet mogelijk zijn om alle vermaningen in stand te houden. Er wordt reeds afscheid genomen van dierbare plekken, en dit zal vaker moeten gebeuren. Maar we willen in gezamenlijkheid met de zelfstandige gemeenten streven naar de beste keuzes voor zowel de zelfstandige gemeente als voor doopsgezinden in Nederland.

In het Doopsgezind Jaarboekje zijn enkele stichtingen genoemd. Zo staan de Commissie Kerk en Kunstbezit en de Stichting Hollandse Vermaning (SHV) vermeld. Het doel van de Erfgoedstichtingen is het samen bewaren van waardevol doopsgezind erfgoed.

De Stichting Hollandse Vermaning formuleert het als volgt:

“Juist als het met een afnemend ledenaantal moeilijker wordt om alle gemeentetaken te blijven vervullen, kan het goed zijn om het monumentale kerkgebouw onder te brengen in deze doopsgezinde erfgoedstichtingen. De Stichting kan dan geheel of gedeeltelijk zorgen voor het beheer van het kerkgebouw, zodat er meer tijd aan het kerkelijke werk kan worden besteed, terwijl ook het behoud van het erfgoed op de lange duur kan worden gewaarborgd. Zo is er een drijfanker in moeilijke tijden en verbranden wij niet de schepen achter ons.”

De SHV en de andere doopsgezinde Erfgoedstichtingen richten zich vooral op monumentale kerkgebouwen (met Monumentenstatus). Het ADS-bestuur vindt het ook van belang te kijken naar niet monumentale kerkgebouwen (i.c. gebouwen zonder Monumentenstatus) voor het behoud van een zichtbaar dopers netwerk in Nederland. Nagegaan moet worden of en op welke manier dit vorm kan worden gegeven.

Aanpak

*Bij het opstellen van deze notitie hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de PKN publicatie Speelruimte gezocht – een protestantse visie op kerkgebouwen. Daarin wordt eerst ingegaan op de theologische betekenis van het kerkgebouw, vervolgens op de kerkelijke en maatschappelijke perspectieven en tenslotte een deel over de keuzes die moeten worden gemaakt.

*Bijlage 1 is een stappenplan om het proces van nadenken over het gebouw vorm te geven. Het begin is een uitgebreide inventarisatie die als doel heeft om zicht te krijgen op het gebruik van het gebouw, de financiële draagkracht van de gemeente en de mogelijkheden voor andere gebruiksmogelijkheden in eigen beheer.

*Bijlage 2 bevat een aantal vragen waarvan we de antwoorden graag bij de ADS verzamelen om zo te komen tot een overzicht wat betreft de stand van zaken van Doopsgezinde gebouwen in heel Nederland.

*Graag wijzen we op het belang van de plaatselijke kerkenvisie die veel burgerlijke gemeentes in Nederland hebben opgesteld of hiermee bezig zijn.

*Als blijkt dat behoud van het gebouw in eigen beheer niet mogelijk is, en ook niet kan worden uitbesteed, breekt er een volgende fase aan in het proces. De vraag wordt dan of het gebouw verkocht gaat worden aan een (plaatselijke) externe partij of wordt overgedragen aan bijvoorbeeld de SHV of een andere stichting.

*De commissie Kerk en Kunstbezit, Jaarboekje (2023 blz. 74) adviseert gemeentes bij dit proces.

Overwegingen over de Vermaning

Onze vermaningen zijn ons dierbaar. We hebben een geschiedenis met het gebouw en het laat ons ook de geschiedenis zien. Soms al eeuwenlang wordt er gedoopt, getrouwd en gerouwd. Het is vaak het centrum van ons samenkomen als gemeente. Het is voor veel gemeentes te groot geworden, een zware last waar we toch niet zomaar afstand van kunnen doen. We hebben onze vermaningen geërfd van onze voorgangers en het is nu aan ons om te zorgen dat er een levensvatbare toekomst zal zijn.

Om beslissingen te nemen over de toekomst is het goed om eerst als individu, als kerkenraad en als gemeente na te denken over de betekenis van het gebouw; voor onszelf, maar ook voor de omgeving waarin het staat.

Eerste verkenning

In de eerste plaats was en is de Vermaning de plek waar de kerkdiensten worden gehouden. De hele inrichting van het gebouw wijst in die richting. De preekstoel en de Avondmaalstafel staan centraal. Betekent dit dat de Vermaning de plek bij uitstek is waar we God ontmoeten? Niet dat we God kunnen vastpinnen op een bepaalde plaats, maar is het kerkgebouw toch een bijzondere heilige plaats? Waar nog de wolk gebeden hangt van wie zijn voorgegaan (liedboek 280).

Of is de Vermaning in de eerste plaats een plek waar we elkaar ontmoeten als gemeente? In die onderlinge ontmoeting, in die gemeenschap met elkaar, ervaren we onze ontmoeting met God; het maakt niet uit of dat in een kerkzaal, een schoolgebouw of een huiskamer gebeurt.

Of is de Vermaning ook een plaats van persoonlijke devotie, de plek waar je naartoe gaat om stil te zijn, te bidden en een kaars aan te steken?

Deze vragen maken duidelijk welk aspect van de Vermaning het belangrijkste is: heiligheid, gemeenschap of persoonlijke ervaring. Van daaruit is het mogelijk om te zoeken naar een creatieve toekomst voor het gebouw.

Tweede verkenning

Dit gaat over de meer praktische aspecten van het kerkgebouw. De belangrijkste vraag is of het gebouw nog passend is voor de behoefte van de gemeente. Dat gaat over het formaat van de kerkzaal, maar ook of de inrichting nog past bij de manier van vieren.

In veel gemeentes wordt de preekstoel niet meer gebruikt en wordt het orgel niet meer wekelijks bespeeld en is er behoefte aan een meer flexibele indeling van de kerkzaal.

Daarnaast zijn er meer ruimtes dan alleen de kerkzaal. Zijn die nog allemaal nodig voor andere activiteiten van de gemeente of kunnen die ook anders gebruikt worden? Als het gebouw vooral een plaats van ontmoeting en gemeenschap is en de roeping van de gemeente is om iets van God zichtbaar te maken in de wereld, kunnen we dan op zoek naar partners om dit samen mee te dragen.

Dat betekent dat de Vermaning kan worden voor dorp, wijk of stad. Dat geeft ruimte voor activiteiten als een Kliederkerk, een voedselbank, een koffie/ontmoetingsochtend, open podia en debatavonden.

Als de Vermaning monumentaal is en beleefd wordt als heilige plaats dan is er ruimte voor bijvoorbeeld een stiltecentrum dat niet alleen op zondag geopend is.

Derde verkenning

Als uit de voorgaande verkenningen is gebleken dat uit principe en noodzaak het gebouw ruimer kan worden gebruikt dan door de eigen gemeente, breekt de volgende fase aan. De gemeente zal moeten zoeken naar geschikte, plaatselijke partners. Wat passend is hangt af van het gebouw en de mogelijkheden. Voor een inventarisatie daarvan is bijlage 1 een handig hulpmiddel.

Gezamenlijk gebruik zal betekenen dat de gemeente een deel van de zeggenschap over het gebouw ook in handen van anderen legt. De gemeente is niet langer de enige sleutelbewaarder, maar het verandert wel de vraag “wie doet als laatste hier het licht uit?” naar de vraag “wie mag hier allemaal het licht aandoen?”

Het kan betekenen dat we het gebouw niet verkopen, maar wel een nieuwe invulling geven die past bij roeping van de gemeente om iets van Gods vrede en een wereld waar het goed is voor allen, zichtbaar te maken.

Er zijn een aantal organisaties die bij de praktische invulling behulpzaam kunnen zijn. Bijvoorbeeld Stichting Boei (www.boei.nl).

Vierde verkenning

Als het niet langer mogelijk blijkt om het gebouw in eigen eigendom en beheer te handhaven, zal de Vermaning door de gemeente uit handen moeten worden gegeven. Daarvoor zijn verschillende mogelijkheden. Bijvoorbeeld de overdracht aan een plaatselijke of landelijke stichting, die het beheer overneemt. In bijlage nummer 3 vindt u een lijst met Doopsgezinde stichtingen. De Commissie Kerk en Kunstbezit, Jaarboekje (2023 blz. 74), adviseert gemeentes bij dit proces. Daarnaast zijn er misschien andere mogelijkheden waarbij het gebouw zinvol gebruikt en hergebruikt wordt. Als we kijken naar onze diaconale, pastorale en sociale opdracht kan het gebouw een (deels?) andere bestemming krijgen. Zie de site [Toekomst religieus erfgoed](#) voor diverse voorbeelden.

En tenslotte blijft het volledig afscheid nemen van de Vermaning en daarmee de verkoop één van de mogelijkheden.

Tot slot

Over de toekomst van de Vermaning zullen keuzes moeten worden gemaakt. Het is een proces dat gepaard gaat met veel emoties, want loslaten van het vertrouwde kost moeite. Het vraagt vertrouwen om een onzekere toekomst tegemoet te gaan. Maar als we durven vertrouwen dat we ook vandaag de winden Gods voelen en op onze reis worden geleid, zullen we met of zonder onze gebouwen een hechte gemeente blijven.

Bijlage 1

Voorzet ontwikkelen visie op het kerkgebouw

Deze bijlage bevat een voorzet voor het opstellen van één A4tje: De toekomst van ons kerkgebouw.

Dat A4tje kan je als gemeente nodig hebben om het gesprek aan te gaan met de burgerlijke gemeente in het kader van een lokale kerkvisie.

Net zo belangrijk als het A4tje is het proces dat eraan vooraf gaat: het gesprek over de betekenis van het kerkgebouw in de kerkenraad en wellicht de hele gemeente. Ook als u als kerkenraad op dit moment nog geen aanleiding ziet om met uw kerkgebouw aan de gang te gaan, is het zinvol om er eens goed voor te gaan zitten en een langetermijnvisie voor uw kerkgebouw(en) te formuleren. Wat is voor uw gemeente van belang? Wat zijn uw afwegingen? En tot welke keuzes gaat dat leiden, op korte of op lange termijn? Deze notitie geeft voor het ontwikkelen van zo'n visie een aantal bouwstenen.

Het stappenplan

In deze bijlage beschrijven we de stappen die je als kerkenraad/gemeente kunt zetten om tot een gedeelde, weloverwogen visie op het kerkgebouw te komen.

Het stappenplan bestaat uit een aantal vragen, bedoeld als kapstok om het gesprek aan te gaan in de gemeente, en basis voor uw visie.

De vragenlijst begint met een aantal praktische vragen. Daarna komen meer inhoudelijke onderwerpen aan de orde.

Beschikt uw gemeente over meerdere kerkgebouwen, vul de vragenlijst dan voor ieder afzonderlijk gebouw in.

1. Gegevens van uw kerkgebouw

- Naam:
- Adres:
- Monumentenstatus (rijks-, gemeentelijk of provinciaal monument): ja/nee
- Aantal zitplaatsen (volgens gebruiksvergunning):

Wat zijn de pluspunten van uw kerkgebouw? Denk daarbij aan architectuur, akoestiek, kunst, ligging, (roerend) erfgoed, orgel(s), beleving, comfort, functionaliteit, sfeer. Gebruikt u deze pluspunten voldoende als het gaat om het maximaal benutten van uw kerkgebouw?

Zijn er minpunten? (Denk naast de al genoemde onderwerpen aan energieverbruik, omvang (te groot, te klein), onderhoudslasten.) Heeft u plannen om deze aan te pakken?

2. Gebruik van uw kerkgebouw

- Frequentie kerkdiensten:
- Wordt uw kerkgebouw door andere kerkgemeenschappen gebruikt? Krijgt u hier weleens verzoeken over?
- Kent uw kerkgebouw breder gebruik (concert, bijeenkomst, anders) en zo ja, hoe vaak? Wie gebruiken de kerk? Wat zijn uw motieven om de kerk voor nevengebruik beschikbaar te stellen (financieel, gastvrijheid bieden, verbinding leggen)?
- Hoe kijkt u in het algemeen aan tegen het gebruik van uw kerkgebouw: uitsluitend of vooral bestemd voor de kerkdiensten (en eigen activiteiten) of ziet u mogelijkheden voor (nader):
 - cultureel gebruik (concerten, bijeenkomsten, tentoonstellingen)
 - missionair gebruik (openstelling, stiltecentrum, meditatie)
 - diaconaal gebruik (eettafel, inzamelpunt voedselbank, diaconaal spreekuur, inloopochtend)?
- Welke overwegingen hebt u om uitbreiding van het gebruik van uw kerkgebouw wel of juist niet te overwegen? Zijn dit theologische overwegingen of (meer) praktische overwegingen? Zijn er activiteiten die volgens u echt niet passen in uw kerkgebouw? En waarom niet?
- Hoe noodzakelijk is het voor uw gemeente om het huidige kerkgebouw te blijven gebruiken? Kunt u niet zonder? Of zou u ook gerust een ander onderkomen kunnen zoeken? En is dat dan een andere, kleinere kerk? Of mag dat ook een gymzaal zijn of een aula van een school? Welke uitgangspunten liggen achter deze keuze?

3. Draagvlak

- Hoeveel vrijwilligers zijn bij het gebruik en beheer van uw kerkgebouw betrokken?
 - uit uw gemeente:
 - uit een bredere kring:

- Bestaat er een stichting 'Vrienden van dekerk' rond dit kerkgebouw of is er een andere manier waarop een bredere kring dan de leden van uw gemeente behulpzaam is bij het behoud van dit kerkgebouw? Zie u mogelijkheden om de betrokkenheid van het dorp of de buurt bij het kerkgebouw (verder) te versterken?
- Hoe kijkt u er tegenaan als het dorp of de buurt zich ook 'eigenaar' voelt van uw kerkgebouw en daarom wil bijdragen aan het behoud en/of het gebruik van het kerkgebouw? Ziet u dat vooral als een kans of vindt u dat lastig? En waarom is dat zo?

4. Beleidsmatige aandachtspunten

- Heeft uw gemeente voldoende inzicht in het financieel meerjarenperspectief van uw kerkgebouw? En hoe ziet dat perspectief eruit?
- In verband daarmee: heeft u een goed beeld van de onderhoudskosten van uw kerkgebouw? En hoe ziet dat beeld eruit?
- Heeft het kerkgebouw (tot nu toe) een specifieke paragraaf in het beleidsplan van uw gemeente? Zo ja, zou versterking mogelijk zijn? Zo nee, is dat een gemis of kan het gerust zonder?

5. Het A4tje

Als het goed is, helpt deze inventarisatie u om in kort bestek de toekomst van uw kerkgebouw te schetsen. Heeft u veel informatie? Dan is het handig om eerst een wat uitgebreider stuk te schrijven waarin u als kerkenraad/gemeente uw visie op de betekenis en het gebruik van uw kerkgebouw beschrijft op de wat langere termijn. Daarna kunt een poging wagen om die visie samen te vatten tot één A4. Schakel zo nodig hulp in van buiten uw gemeente om u hierin te adviseren.

Bijlage 2

Vragen van de ADS

De uitkomst van bijlage 1 is bestemd voor de eigen gemeente. Daarnaast is er ook de doopsgezinde broederschap. We zijn met elkaar beheerders van ons erfgoed en er is dus een zekere gezamenlijke verantwoordelijkheid om dit te bewaren, zelfs als de individuele gemeente te klein is geworden om zelfstandig voort te bestaan.

Om te weten hoe het er nu voor staat wil de ADS graag een inventarisatie van onze Nederlandse vermaningen en hun perspectief. Zou u de onderstaande vragenlijst, die grotendeels samenvalt met die

van bijlage 1, willen beantwoorden en naar het bureau van de ADS sturen?

1. Heeft u een eigen kerkgebouw? Is het een monument? Zo ja, een gemeentelijk-, provinciaal- of rijksmonument?
2. Voor wie, door wie wordt dit gebouw gebruikt? Denk aan: diensten eigen gemeente, andere kerkgenootschappen, concerten, huurders, anderen aan wie u het gebouw ter beschikking stelt. Wordt dit gebouw vaak voor deze doeleinden gebruikt en is dit dan gratis of vraagt u daar huur voor?
3. Door wie wordt het gebouw beheerd? Kerkmeester, kerkenraad, stichting....
4. Hoeveel mensen zijn betrokken/nodig bij het gebruik en beheer van het gebouw? Zijn dat alleen gemeenteleden of ook mensen van daar buiten?
5. Is het beheer en onderhoud van het gebouw financieel op termijn vol te houden voor de gemeente? Zo nee, hoe ziet u de toekomst van dit gebouw? Zo ja, hoe ziet u de toekomst en heeft u daarvoor een financieel meerjarenperspectief? Hoe ziet dat er uit? Zijn er nog andere financiële belemmeringen voor de toekomst van uw gemeente?
6. Is het beheer en onderhoud voor uw gemeente qua menskracht in de toekomst vol te houden? Zijn er voldoende mensen, zowel ouderen als jongeren, om dit te kunnen doen? Hoe ziet u dat in de toekomst? Zijn er mogelijkheden om ook anderen uit de buurt, het dorp, de stad te betrekken bij dit beheer en onderhoud? Staan jullie hiervoor open?
7. Heeft u als gemeente mee gedaan aan de Kerkenvisie in uw burgerlijke gemeente? Zo ja, kunnen we dan uw ingeleverde stuk voor deze visie krijgen? Zo nee, wat was de reden voor u om niet mee te doen?

Bijlage 3:

Lijst van Doopsgezinde Erfgoedstichtingen

De onroerend erfgoedstichtingen geïnitieerd door de Cie K&K:

Voor een goed begrip een overzicht, de volgende ADS Erfgoed stichtingen beheren de volgende Rijksmonumenten (RM):

a) Stichting Fryske Fermanje SFF eigenaar/beheerder van **3 RM**: de vermaningen **Akkrum (RM)**, **Oldeboorn** (gemeentelijk Monument) **Poppingawier (RM)** en **Terhorne (RM)**;

b) Stichting Noorder Vermaning SNV is juridisch eigenaar van **2 RM**: het Menno Simons Monument in **Witmarsum (RM)** en de vermaning in **Pingjum (RM)**;

c) Stichting Groninger Vermaning SGOV eigenaar van **2 RM**: van de kosterwoning (RM) en de kerk in **Sappemeer** met orgel (RM) en inmiddels de vermaning met bijgebouw in **Noordhorn**;

d) Stichting Hollandse Vermaning is de nieuwe naam van de St Vrienden van het Dg Weeshuis Zaandam, deze heeft **4 à 6 RM** onder zijn hoede: naast **Weeshuis Zaandam (RM)**, **Enkhuizen (RM)**, **Krommenie (RM)**, **Oosterend Texel (RM)**.

Zaandam (RM), vermaning en vertoeving/winkel en Edam Vermaning met kosterwoning (RM) komen er zsm bij.